

4. Navchalni prohramy dlia 5–9 klasiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: [//http://mon.gov.ua](http://mon.gov.ua). – Nazva z ekrana.

5. Pro provedennia doslidno-eksperymentalnoi roboty na bazi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv ta vyshchykh navchalnykh zakladiv I–II rivniv akredytatsii Ukrainy na 2012–2019 roky [Elektronnyi resurs] : Nakaz MON, molodi ta sportu Ukrainy vid 19 lyp. 2012 r. № 828. – Rezhym dostupu: [//zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8245/8246/483421/](http://zakon.golovbukh.ua/regulations/1521/8245/8246/483421/). – Nazva z ekrana.

6. Finansova hramotnist (10 klas) [Elektronnyi resurs] : Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv za vyborom. – Rezhym dostupu: [finrep.kiev.ua / download / finlit_program.pdf](http://finrep.kiev.ua/download/finlit_program.pdf). – Nazva z ekrana.

7. Ustinov O. V. Natsionalnyi proekt «Zdorova natsiia» – dorozhnia karta reformuvannia medychnoi haluzi [Elektronnyi resurs] / O. V. Ustinov // Ukrainskyi medychnyi chasopys. – 2010. – № 5 (veresen). – Rezhym dostupu: [//http://www.umj.com.ua/article/5842/nacionalnij-proekt-zdorova-naciya-dorozhnyakarta-reformuvannya-medichnoi-galuzi?lang=ua](http://www.umj.com.ua/article/5842/nacionalnij-proekt-zdorova-naciya-dorozhnyakarta-reformuvannya-medichnoi-galuzi?lang=ua). – Nazva z ekrana.

Валентина Дем'яненко,

Наталія Поліхун,

м. Київ, Україна

УДК 374.1:373.5.016:004

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДИ – ЗАПОРУКА УСПІШНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Рассмотрены проблемы активизации исследовательской деятельности учащейся молодежи. Описаны подходы и средства формирования системы ценностных ориентаций учащейся молодежи, а также возможности для создания условий педагогического воздействия на саморазвитие и самореализацию в будущей профессиональной деятельности, формирования исследовательских, предметных и общекультурных компетентностей учащихся.

Ключевые слова: *творчество, учебно-воспитательный процесс, активизация исследовательской деятельности учащейся молодежи, активность учащихся.*

The problems intensify research students are considered in the article. Describe: the approaches and means of forming the system of value orientations of students; creating conditions for pedagogical influence on self-development and self-realization in future careers, forming research, subject and general competencies young man.

Key words: *creative, educational process, the intensification of student's research activity, students active.*

З глобальними аспектами нових стратегій розвитку суспільства пов'язують важливі питання. Яку систему освіти потрібно мати в Україні, щоб бути співмірними сучасному динамічному світу? Тут виникають певні проблеми. Наприклад, зміна шкали престижності професій у нашій державі. У більшості розвинених країн світу будь-який вид соціально корисної діяльності, що приносить прибуток, сприймають як цінність. Однак, коли мірилом соціального престижу стають гроші та влада (як в нашій країні), то ціннісний статус певних видів діяльності, що є ключовими в постіндустріальному розвитку цивілізації, різко знижується. Так, малопривабливими стали професії науково-педагогічного працівника і вчителя. Отже, сформувались небезпечні передумови втрати високого інтелектуального потенціалу українського суспільства. Тому основоположним є співвідношення цілей та ціннісних орієнтацій освіти [6].

Сучасна освіта орієнтована на людину, яка зумовлює зміну авторитарної моделі навчання на особистісно зорієнтовану та гуманістичну [5]. Формується нова модель освіти і виховання молодшої людини, її підготовки до успішної самореалізації в інформаційному суспільстві. У цьому контексті особливу увагу приділяють меті та змісту такої підготовки.

Активізація дослідницької діяльності учнівської молоді є одним з пріоритетних напрямів розвитку неформальної освіти, оскільки вона містить джерела для розв'язання проблеми формування особистості молоді людини. Серед них можна назвати розвиток пізнавальних інтересів, самостійності, цілеспрямованості, ініціативності, критичного мислення, відповідальності, вольових якостей, творчої особистості тощо. Актуальність створення умов для забезпечення змістовності навчальної діяльності та дозвілля молоді зумовлена зростаючим неконтрольованим потоком інформаційної продукції, що досить часто має агресивну спрямованість та низьку культуру.

Теоретичний аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень засвідчує прогностичний інтерес науковців до розроблення численних аспектів актуалізації дослідницької діяльності як студентів ВНЗ, так і учнів середньої освіти. Значна кількість досліджень, присвячених проблемам становлення та обґрунтування структури дослідницької діяльності студентів, принципів її організації, вказує на значущість цих проблем у контексті формування гармонійно розвиненої особистості молоді людини для зміцнення позицій науки. Практичне застосування її здобутків є необхідною умовою успішного розвитку суспільства, його економічної безпеки та технологічної незалежності. Практика доводить, що ефективним можна вважати таке навчання, за якого в учнів формуються навички мислення, що базуються на знаннях і розумінні значної кількості об'єктів, процесів та явищ, їх причиново-наслідкових зв'язків та закономірностей. Перегляду потрібно піддавати усталені уявлення не лише про мислення, а й про інші психічні функції людини: сприйняття, пам'ять, уявлення, емоції тощо. Перед психологами та вчителями постає завдання концептуального опису розвитку людської діяльності та психічних функцій людини в умовах технологізації та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у відкритій освіті.

Молодіжна політика та глобальне виховання – це загальні питання формального (навчальний заклад) і неформального (позашкільного) виховання, що передбачає співпрацю багатьох учасників освітнього процесу на одній території (навчальний заклад, молодіжна асоціація, територіальні колективи, наукові молодіжні товариства, інститути підвищення кваліфікації вчителів тощо) для успішної соціалізації молоді в сучасному інформаційному суспільстві.

На зміну приходить розуміння освіти як інтелектуальних надбань людини, засобу самореалізації в житті, а також засобу побудови особистої кар'єри. Це змінює цілі навчання і виховання, його мотиви, норми, методи і форми, роль вчителя (табл. 1).

Особливу цінність становлять ідеї Л. С. Виготського щодо розвитку творчих здібностей дітей, який рішуче заперечує проти того, що творчість властива лише для обраних. Науковець зазначає, що творчість потрібно розуміти в істинному психологічному сенсі, як створення нового. Творчість притаманна всім більше або менше, вона є постійним супутником дитячого розвитку [1].

Організований процес навчання і пошуково-дослідницької діяльності учнівської молоді надає можливість забезпечити розвиток творчих здібностей, *навчальних* (учні набувають нові знання у процесі співпраці з учителем, керівником наукового дослідження, іншими учнями), *пізнавальних* (забезпечується активне самостійне набуття знань учнями) та *виховних* функцій (виховання культури почуттів, культури мислення, моральних норм, працьовитості, відповідальності) [2].

Принциповими відмінностями сучасної освіти є перехід на рівневі системи, міждисциплінарний характер досліджень, ефективне співробітництво з виробничим та науковим сектором, інтернаціоналізація наукової діяльності та формування міжнародних дослідницьких колективів, проведення стажування у закордонних наукових центрах, а також публікації результатів наукових досліджень у провідних наукових виданнях. Сучасні навчальні заклади – це важливі осередки генерації нових знань через створення ефективних інформаційних навчальних середовищ, прогнозування науково-технологічного розвитку, залучення учнів до дослідницької діяльності. Виконання цих завдань є складовою стратегії розвитку освіти та

Зміна парадигм навчання

Компоненти парадигм	Індустріальне суспільство	Постіндустріальне суспільство
Цінності	навчання для суспільного виробництва	навчання для самореалізації людини в житті, для особистої кар'єри
Мотиви	– навчання як обов'язок; – діяльність педагога як виконання професійного обов'язку	– зацікавленість у навчанні, задоволення від досягнутих позитивних результатів; – зацікавленість педагога в розвитку учнів, задоволення від спілкування з ними
Норми	– відповідальність за навчання учня покладається на педагога; – вимоги педагога дотримання учнем дисципліни і старанності	– учні відповідають за своє навчання; – авторитет педагога створюється за рахунок його особистісних якостей
Цілі	– спрямованість навчання на здобування знань; – навчання в молодості як «запас на все життя»	– спрямованість навчання на оволодіння основами людської культури і компетентностями (навчальними, соціальними, громадянськими, професійними тощо); – навчання упродовж життя
Позиції	учитель над учнями, домінування педагога у навчанні	– учитель створює умови для самостійного навчання; – учитель разом з учнями, взаємне партнерство
Методи і форми	– ієрархічний і авторитарний методи; – стабільна структура навчальних дисциплін; – стабільні форми організації навчального процесу; – акцент на аудиторні заняття під керівництвом педагога	– демократичний і егалітарний (збудований на рівності) методи; – динамічна структура навчальних дисциплін; – динамічні форми організації навчального процесу; – акцент на самостійну діяльність учнів під керівництвом учителя; – широке застосування ІКТ у навчанні
Засоби	основним засобом навчання є навчальна книга	– навчальна книга доповнюється потужними ресурсами інформаційно-телекомунікаційних систем та ЗМІ; – навчальні матеріали в електронному поданні та наукові інформаційні джерела
Контроль та оцінювання	контроль і оцінювання результатів навчання здійснюється переважно педагогом	зміщення акценту на самоконтроль і самооцінювання учнів

спрямоване на організацію освітнього процесу через інтеграцію з дослідницькою діяльністю з метою підвищення якості підготовки фахівців, наукових та науково-педагогічних кадрів, активізації цієї діяльності як запоруки успішного розв'язання соціально-економічних проблем, реалізації державних цільових та галузевих, регіональних науково-технічних програм. У навчальних закладах інтенсивного розвитку набуває наукова організація навчально-виховного процесу, автоматизовані довідково-інформаційні системи та системи управління. У сферах діяльності освіти застосовуються інформаційно-комунікаційні технології та комплексні системи на їх основі. Застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання підсилює розуміння того, що психолого-педагогічні основи процесу навчання визначаються властивостями людської психіки.

Організація навчального процесу, методи, засоби і форми навчання повинні бути засновані на знанні особливостей мисленневих процесів, психофізіологічних особливостей формування знань, умінь та навичок, створенні позитивного емоційного ставлення до

навчально-пізнавальної діяльності, націленої на активне засвоєння знань. Важливою є спрямованість на творчу діяльність молодого людини, оскільки здатність до творчої, продуктивної діяльності, сформована у шкільні роки, надасть можливість проявити свою індивідуальність у майбутньому.

Організація процесу навчання у навчальних закладах може прискорити чи загальмувати процес розвитку дитини. Успіхи у навчанні залежать від того, наскільки сформовано інтелект учня для засвоєння понять: те, що учень у навчанні засвоює, асимілюється ним відповідно до сформованої сьогодні інтелектуальної структури [7]. За результатами відображення у свідомості людини явищ навколишнього світу виникає мислення та формується як безперервний процес (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація), збагачуючи свідомість знаннями, досвідом розв'язання проблем, а також забезпечуючи процес спілкування. Ідеї про творчий характер мислення людини, його специфіку, зв'язки з іншими процесами та пам'яттю, про закономірності його розвитку розробляли провідні психологи, а саме: Б. Г. Ананьєв, О. В. Брушлінський, П. Я. Гальперін, Г. С. Костюк, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, Д. М. Узнадзе та ін.

Становлення інтелектуального потенціалу людини відбувається під час власної активності. До того ж, мотиваційний аспект є рушійною силою будь-якої людської діяльності. Мотивація постає спонукальною, організуючою та смислоутворюючою підвалиною управління діяльністю. Останнє надає учінню особистісний смисл та значущість, що є визначальним для мотиваційної сфери. Формувати мотиви, означає не закладати готові мотиви і цілі (це могло б призвести до маніпулювання іншою людиною), а створити такі умови та ситуації для розгортання активності, де б бажані мотиви та цілі склалися і розгорталися з урахуванням минулого досвіду та внутрішніх прагнень самого учня.

У психологічних дослідженнях мотивації людини до наукової творчості підкреслюють прояв внутрішніх та зовнішніх мотивів наукової діяльності. Внутрішні мотиви є первинними відносно дослідницької діяльності та формуються на основі потреб особистості у пізнанні. Зовнішні мотиви – вторинні. Вони формуються під впливом зовнішнього середовища. Дослідники зазначають, що у дослідженнях мотивації молодого людини до наукової творчості сформувалася думка про перевагу внутрішньої мотивації над зовнішньою. Пріоритет внутрішніх мотивів над зовнішніми полягає в тому, що людина здійснює дослідницьку діяльність щодо діяльності, а не інших цілей, відносно яких діяльність є засобом їх досягнення. Під час здійснення дослідницької діяльності внутрішнім спонуканням до неї є задоволення від самого процесу дослідження, прагнення до інтелектуального успіху, бажання знаходити та розв'язувати проблеми. Внутрішні мотиви визначаються природними та набутими потребами, зовнішні – пристосованості до певних умов життя. У психологічних дослідженнях мотив розглядають як визначальний та спонукальний вибір спрямованості на об'єкт (матеріальний чи ідеальний), заради якого здійснюється діяльність людини. При цьому відбувається розвиток мотивів через зміну та розширення поля діяльності (а не об'єктів). Основою наукової діяльності людини є її мотиваційна сфера, що постає комплексом мотивів та важливою ознакою придатності до наукової діяльності (табл. 2).

Підготовка підлітків до дослідницької діяльності полягає у формуванні вмінь спостерігати, порівнювати, аналізувати прояви явищ та перебіг процесів у навколишньому світі, висувати гіпотези, проводити експеримент, працювати з інформаційними джерелами, тобто перебувати в стані постійного наукового пошуку [3, 4].

Серед способів розв'язання вищезазначених проблем ключове місце належить активізації навчально-пізнавальної та пошуково-дослідницької діяльності підлітків за допомогою широкого використання сучасних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. За результатами аналізу психолого-педагогічних і науково-методичних джерел дослідницьку активність можна трактувати як складне інтегративне особистісне утворення, що характеризується трьома складниками:

- 1) мотиваційним;

Мотиваційна сфера

Мотиви	Характеристики мотивів
Самореалізація	– прагнення до пізнання, набуття нових знань та навичок; – інтерес до певної галузі знань, творчий пошук; – пізнання самого себе; – можливість творчого самовираження та саморозвитку
Досягнення	– прагнення до успіху, досягнення мети; – бажання знаходити та розв'язувати проблеми; – отримання задоволення від навчання та дослідницької діяльності
Належність до значущої діяльності	– спілкування з видатними вченими та вчителями; – дослідна діяльність у наукових колективах

2) змістово-операційним;

3) емоційно-вольовим.

Дослідницька активність – це ознака особистості учня, що виявляється в його готовності та прагненні до здійснення дослідницької діяльності, у виборі раціональних способів для досягнення поставленої мети. Запорукою активізації дослідницької діяльності постає активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів. Активність дитини у процесі здобування знань – провідний чинник досягнення цілей освіти, загального гармонійного розвитку особистості, професійної підготовки.

Стратегічною спрямованістю активізації навчання є не збільшення обсягів інформаційних джерел, навчальних матеріалів та повідомлень, а створення педагогічних, дидактичних та психологічних умов осмисленості навчання, включення до нього дитини на рівні не лише інтелектуальної, а й соціальної активності. Рівень прояву активності підлітка у навчанні та дослідницькій діяльності зумовлюється рівнем розвитку мотивації до здійснення такого виду діяльності. Визначальним за таких умов є не лише рівень його пізнавальної активності, а і характерність та неповторність особистості. Обґрунтування поняття активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів можна поширити і на здійснення учнями дослідницької діяльності, адже від результативності пізнавальної діяльності залежить її результат.

Завдання активізації дослідницької діяльності безпосередньо пов'язані з реалізацією дидактичного принципу активності учня у навчанні. Ґрунтуючись на численних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учителів, категорію «активізація дослідницької діяльності учнівської молоді» розуміємо як зацікавлення учнів проблемами пізнання певних проявів навколишнього світу з підвищенням їхнього інтересу до відповідної предметної дисципліни, бажання активніше працювати, займатися відповідною навчально-пізнавальною та дослідницькою діяльністю. Такі прагнення мають бути забезпечені відповідними науково-методичними матеріалами, сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для комп'ютерної підтримки такої діяльності дітей, відповідними організаційними формами та іншими організаційними і матеріально-технічними ресурсами.

Для активізації навчально-пізнавальної діяльності застосовують відповідні заходи з метою інтенсифікації діяльності та підвищення активності учня:

а) *педагогічний вплив* (застосування форм і методів стимулювання пізнавальної діяльності);

б) *психологічний вплив* (збудження психічних процесів: зацікавлення, спрямування сприйняття, мислення, уяви учнів з метою їх спонукання до активної пізнавальної діяльності);

в) *соціально-психологічний* (організація міжособистісного спілкування, заохочення індивідуальних досягнень);

г) *соціально-економічний* (значущість особистої зацікавленості в більш високих результатах навчальної діяльності).

Активність учнів постає важливою умовою формування в учнів потреби у знаннях, оволодіння вміннями інтелектуальної діяльності, самостійності, забезпечення глибини та міцності знань. Сучасний стан організації дослідницької діяльності учнів можна охарактеризувати:

- протиріччям між недостатнім рівнем базової предметної підготовки та складною логічною структурою;
- високим рівнем абстрактності інформаційних джерел формування знань;
- необхідністю збільшення частки самостійної діяльності учнів та суспільним замовленням на посилення міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків.

Для розв'язання визначених проблем необхідний пошук доцільних та ефективних технологій навчання, спрямованих на активізацію дослідницької діяльності учнів. Проблема активізації дослідницької діяльності вимагає формування відповідного змісту навчання з врахуванням принципу професійної спрямованості. Позитивну роль в активізації навчальної діяльності відіграє впровадження у навчальний процес сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та принципів відкритої освіти. Завдяки цьому реалізується парадигма освітнього процесу, тобто учень визначає мету навчання та дослідницької діяльності в межах запропонованого науково-інформаційного середовища з подальшим формуванням інформаційно-діяльнісного середовища учня, що реалізується через персоніфіковані траєкторії. Такий підхід передбачає використання нових підходів до відбору та структурування змісту навчання, організації процесу навчання і дослідницької діяльності учнів.

Особливу роль у цьому процесі відіграє такий чинник, як інформаційне забезпечення дослідницької діяльності учнів. Він передбачає вільний доступ до необхідних інформаційних вітчизняних та зарубіжних джерел через Інтернет-ресурси, традиційні джерела, можливість публікації (оприлюднення) результатів здійснюваних ними досліджень. Значущість має інфраструктурна підтримка дослідницької діяльності учнів, наявність мережі організаційних структур для її реалізації. Перспективною формою організації дослідницької діяльності учнів є міжгалузєва інтеграція вищих навчальних закладів, наукових установ, виробничого сектору для ефективного використання їхньої технічної, технологічної та наукової баз.

Доцільність розроблення педагогічних умов та відповідної методичної системи навчання, що базується на сучасних інформаційно-комунікаційних технологіях, для успішного здійснення учнівською молоддю дослідницької діяльності у навчальному процесі, не викликає сумніву. Це підтверджується результатами досліджень вітчизняних та зарубіжних авторів. Отже, до педагогічних умов забезпечення ефективності здійснення учнями дослідницької діяльності необхідно зарахувати:

- формування в учнів особистісно значущої мотивації до дослідницької діяльності з використанням стимулюючих методів і засобів;
- використання методів, організаційних форм та засобів, зокрема, інформаційно-комунікаційних технологій, принципів відкритої освіти для зацікавлення учнів відповідними навчальними дисциплінами, активізації їхньої дослідницької діяльності;
- створення науково-інформаційного середовища зі забезпеченням інтеграції навчальної та дослідницької діяльності учнів.

Таким чином, розв'язання проблем залучення молоді до дослідницької діяльності потребує застосування спеціальних форм організації, на основі яких моделюється походження наукових понять та початкова чуттєво-предметна діяльність (коли зміст цих понять може бути визначено учнями). Це стосується діяльності учнів, пов'язаної з дослідженням реальних об'єктів, явищ та процесів, а за необхідності, через їх відображення та подання у вигляді інформаційних моделей. Використання інформаційних моделей має бути педагогічно виваженим та методично вмотивованим, а об'єктом вивчення повинні залишатися реальні явища. Підміна їх абстрактними поняттями та символами за недостатньої бази спостережень і досвіду нерідко призводить до формалізму, коли, за здавалось би наявними знаннями, відсутня їх сутність. Лише на основі органічної взаємодії вчителя та учня можна досягти нових

якісних змін в їхньому розвитку. Завдяки цьому зростає ефективність спілкування з учителем та між собою, коли вони спільно формулюють проблему, з'ясовують сутність досліджуваного явища чи процесу, розробляють відповідні інформаційні моделі, встановлюючи суттєві/несуттєві ознаки та факти. Така діяльність має важливу значущість для з'ясування та розуміння практико-орієнтованої сутності фундаментальних знань для надання результатам навчання практично-значущого характеру, що сприяє активізації дослідницької діяльності учнів.

Використані літературні джерела

1. *Выготский Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте [текст] / Л. С. Выготский. – СПб., 1997. – 96 с.
2. *Дем'яненко В. Б.* Інформаційно-комунікаційний супровід організації навчально-дослідницької діяльності учнів МАН України [текст] / В. Б. Дем'яненко, В. М. Дем'яненко // Навчання і виховання обдарованої дитини : теорія та практика : зб. наук. праць. – Вип. 11. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 71–79.
3. *Дем'яненко В. Б.* Основні вимоги до організації науково-дослідницької роботи учнів Малої академії наук України. Відділення комп'ютерних наук : методичні рекомендації [текст] / В. Б. Дем'яненко. – К. : Київська Мала академія наук учнівської молоді, 2012. – 56 с.
4. *Дем'яненко В. Б.* Формування дослідницької компетентності учнів Малої академії наук України [текст] / В. Б. Дем'яненко // Навчання і виховання обдарованої дитини : теорія та практика : зб. наук. праць. – Вип. 10. – Київ : Інститут обдарованої дитини, 2013. – С. 176–184.
5. *Кремень В. Г.* Синергетика в освіті : контекст людиноцентризму : монографія [текст] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн ; [Національна академія педагогічних наук України]. – Київ : Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
6. *Оконь В.* Основы проблемного обучения [текст] / В. Оконь. – М. : Просвещение, 1968. – 208 с.
7. *Пижаже Ж.* Избранные психологические труды [текст] / Ж. Пижаже. – М. : Междунар. педагог. академия, 1994. – 680 с.

Bibliography

1. *Vyhotskyi L. S.* Voobrazhenye y tvorchestvo v detskom vzdaste [tekst] / L. S. Vyhotskyi. – SPb., 1997. – 96 s.
2. *Dem'yanenko V. B.* Informatsiino-komunikatsiinyi suprovid orhanizatsii navchalno-doslidnytskoi diialnosti uchniv MAN Ukrainy [tekst] / V. B. Dem'yanenko, V. M. Dem'yanenko // Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny : teoriia ta praktyka : zb. nauk. prats. – Vyp. 11. – Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny, 2013. – S. 71–79.
3. *Dem'yanenko V. B.* Osnovni vymohy do orhanizatsii naukovo-doslidnytskoi roboty uchniv Maloi akademii nauk Ukrainy. Viddilennia komp'yuternykh nauk : metodychni rekomendatsii [tekst] / V. B. Dem'yanenko. – K. : Kyivska Mala akademiia nauk uchnivskoi molodi, 2012. – 56 s.
4. *Dem'yanenko V. B.* Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti uchniv Maloi akademii nauk Ukrainy [tekst] / V. B. Dem'yanenko // Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny : teoriia ta praktyka : zb. nauk. prats. – Vyp. 10. – Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny, 2013. – S. 176–184.
5. *Kremen V. H.* Synerhetyka v osviti : kontekst liudynotsentryzmu : monohrafiia [tekst] / V. H. Kremen, V. V. Ilin ; [Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy]. – Kyiv : Pedahohichna dumka, 2012. – 368 s.
6. *Okon V.* Osnovy problemnoho obuchenya [tekst] / V. Okon. – M. : Prosveshchenye, 1968. – 208 s.
7. *Pyazhe Zh.* Yzbrannye psikhohycheskye trudy [tekst] / Zh. Pyazhe. – M. : Mezhdunar. pedahoh. akademyia, 1994. – 680 s.